

ЈОВАНА ШКОРИЋ*
Факултет политичких наука
Београд

УДК 316.334.5:349.6
Монографска студија
Примљен: 29.08.2017
Одобен: 02.10.2017
Страна: 253-268

ЕКОЛОШКА КРИЗА И ГЛАВНЕ ДЕТЕРМИНАНТЕ ОДРЖИВОГ РАЗВОЈА

Сажетак: У уводном делу рада елаборираће се изазови који су се јавили услед научног прогреса и стварања нових технологија што за непосредну последицу има тренутну еколошку кризу. Поред тога, приказаше се на који начин капитализам доноси ново вагање између материјалног богатства и хуманизма – што би могло да имплицира хипотезу да је под дејством капитал(изм)а природна еколошка равнотежа све оштећенија. У домену научног прогреса, пажња ће бити посвећена и екопсихологији, као еколошком покрету и новој дисциплини која има претензију да пробуди осећај реципритета између животне средине и човека.

Све ово имплицира потребу за дугорочним одржавањем природног (и друштвеног) благостања тј. за одрживим развојем који ће бити контекстуализован у средишњем делу рада. Поред тога, рад тежи да анализира и критички сагледа социјални капитал, људску екологију и партиципацију грађана као главне детерминанте одрживог развоја, у смислу да без јачања ових детерминанти одржив развој није могућ. Последње и закључно поглавље бави се потребама дубоке структурне промене самог друштва и начина на који оно функционише, а све у циљу одговора на еколошку кризу и постизања одрживог развоја у пракси.

Кључне речи: еколошка криза, одрживи развој, социјални капитал, људска екологија и партиципација

Поглед на свет и корени еколошке кризе

Временом је човек развијао многе међуповезане идеје о физичком, биолошком и социјалном (тј. друштвеном) свету које су бројним генерацијама омогућиле све боље разумевање света у којем живи. Све до деветнаестог века наука и технологија, које су одговорне за то боље сазнавање света око нас и овладавање њиме, развиле су се независно једна од друге. Дакле, није спорно да наука и технологија стално напредују (упркос теоријским и методолошким изазовима које овој идеји упућују релативисти), али исто тако постало је јасно

* skoricjovana@yahoo.com

да се некадашњи оптимизам и очараност напретком у домену материјалне културе у неким сегментима показао неоправданим. Један од њих свакако јесте чињеница о постојању нових изазова који су се јавили услед научног напретка и стварања нових технологија.

Сама природа је често била инспирација за развој људске технологије, с тим што је главна разлика између природног процеса и људске технологије та што природни процеси не стварају отпад или загађење. „Природна особеност саморегулације, самоодржања и самопрочишћења, одржава готово бескрајан циклус одрживог еколошког баланса. Међутим, човечанство нажалост није успело да научи ову важну лекцију од природе. Непосредна последица овог неуспеха савршено је демонстрирана нашем тренутном еколошком кризом” (Sogar, 2011: 752).

Еколошка криза, у смислу ескалације нарушеног односа између организама и њихових окружења, еволуирала је у неколико наука и дисциплина – од социологије, психологије, економије, екологије па све до јавног здравства и/или социјалног рада, а оно што је значајно напоменути у овом контексту јесте да све ове науке и/или дисциплине бавећи се овим проблемом покушале су да анализирају утицаје биогенетичких, психолошких, друштвено-културних, физичких фактора и однос човека према својој животној средини (Leigh, 2005).

Кроз историју људског развоја, научници (нпр. Moore, 2000; Zhang, 2013) тврдили су да је „пљачка” животне средине скоро синхронизована са капиталистичком индустријализацијом и модернизацијом. У контексту (економске) глобализације, истраживање о еколошкој кризи не могу се одвојити од анализе природе капитала. Као основа покретача капиталистичког развоја, капитал има неограничене жеље у потрази за профитом. Управо из тог разлога капитализам доноси ново вагање између материјалног богатства и хуманизма – што би могло да имплицира хипотезу да је под дејством капитал(изм)а природна еколошка равнотежа знатно оштећена. Манифестације еколошке кризе могле би да се групишу у два главна питања: прво, деградација животне средине, укључујући ту и загађење ваздуха и земљишта, климатске промене итд. и друго, постепено исцрпљивање природних ресурса који су неопходни за људски живот попут природних вода, минерала, извора енергије итд. (Florea, 2005).

Наиме, према подацима *Светског фонда за природу* из 1998. године глобални проблеми заштите животне средине постају све озбиљнији. Истраживање приказује да је Земља изгубила 1/3 природних ресурса у периоду од 1970. до 1995 године, да је морски екосистем опао за 30 процената, док је на свету површина под шумама опала за 10 процената (European Commission, 2011). Поред тога, истраживање елаборира и низ озбиљних глобалних проблема попут глобалног загревања, оштећења озонског омотача, киселе кише, несташицу воде, деградацију земљишта, загађење чврстим отпадом, изумирање врста, губитак шума итд. Нека од истраживања (Nasi, Wunder and Campos, 2002) процењују да ће овај убрзани темпо загађивања и промене животне средине - уко-

лико остане на садашњем нивоу за мање од једног века довести до тога да ће преко 40 процената одређених врста живих бића нестати са Земље. Све ово имплицира потребу да сами људи преиспитају однос између човек и природе и да истраже узроке еколошке кризе – у супротном неограничено ширење капиталистичке производње ће неминовно довести до уништавања природног окружења и екосистема.

Познато је да је 18. новембра 1992. године око 1700 научника широм света (међу којима се налазе и бројни нобеловци) потписало изјаву „Упозорење светских научника човечанству”, где се у уводу истиче како људске активности наносе „обично неповратну штету окружењу и критичким ресурсима” (World Scientists' Warning to Humanity, 1992) и како је неопходно учинити нешто да би се тренутно стање поправило. Основно и најважније питање од свих јесте које су то промене потребне човечанству како би се избегла још већа штета коју оно наноси природи? Јер, прошле су готово две деценије откад је ово саопштење објављено, а ситуација није много боља, а у неким сегментима је све лошија (на пример, квалитет ваздуха опада из године у годину). Наиме, еколошка криза је достигла огромне размере и одговорност је свих нас. Њени различити аспекти указују на потребу за заједничким напорима у циљу успостављања права и обавеза које припадају појединцима, народима, државама и заједницама.

Неки научници сматрају да је развој (нових) наука и технологија једина стратегија која може да нам помогне да одговоримо на еколошке изазове. Међутим, постоји и супротно становиште, које истиче да су наука и технологија неопходне за развој, али да нису успешне из два разлога:

- (1) Прво, ова стратегија заговара механицистички поглед на свет и живот сматра за бживотну машину, чиме се охрабрује експлоатација природе. Дакле, теорија да нас „више” науке и технологије може спасити није тачна.
- (2) Друго, овај приступ запоставља историјску позадину тренутних проблема окружења, односно не разматра основне узроке кризе, тако да може да нанесе више штете него користи (Sogar, 2011: 753).

Поред тога, када је наука у питању, појава *екопсихологије* као нове дисциплине и еколошког покрета која интегрише психологију са екологијом, у смислу да користи психолошке теорије за боље разумевање односа човека према окружењу, је у великој мери допринела развоју различитих модела за промоцију заштите окружења и животне средине. Њени централни принципи заснивају се на признању да је људско здравље суштински повезано са здрављем планете и да су међусобно зависни један од другог. Екопсихолози се ослањају на еколошке науке, али са друге стране преиспитују саму психу и анализирају наше деструктивне склоности према природи и могло би се рећи да имају претензију да пробуде осећај реципроцитета животне средине и човека (Leigh, 2005). Један од најзначајнијих екопсихолога и творац овог концепта *Теодор Росак* (Theodore Roszak) сматра да је овај концепт веома потребан садашњици и да представља „нову психолошку осетљивост” - у смислу да људи могу да се мотивишу и да науче како да промене своја деструктивна понашања према природи управо посредством психологије (Roszak, 1992).

С обзиром на горенаведено, као главно средство и одговор на еколошку кризу која је узрокована интензивним индустријским експлоатацијама ресурса и континуираним деградирањем животне средине, сматра се одрживи развој који ће бити анализиран у наредном поднаслову.

Разумевање одрживог развоја са социолошког аспекта и значај његове практичне примене у локалним заједницама

Концепт одрживог развоја као полазне тачке за (евентуално) решавање глобалне еколошке кризе представља развој како локалних заједница, тако и државе, региона и читаве планете, али на начин који не сме да угрози опстанак будућих генерација. Сам концепт је дошао до изражаја у тзв. Брундленд Извештају (Brundtland Report) и урамљен је у оквирима неокласичне економије и у том контексту представља компромис између економског раста и потребе за заштитом животне средине (United Nations, 1987).

Генерално, одрживи развој подразумева напредак у економском и друштвено-социјалном смислу, а при томе и истовремено очување животне средине. Сва наведена три фактора су подједнако битна и морају бити успостављена тако да развој једног нема негативан утицај на развој другог. Поред тога, могло би се рећи да одрживи развој „подразумева и стратегију на основу које се дефинишу циљеви и планови, као и њихова реализација” (Hediger, 2000). Она се успоставља на основу мисија и визија које дају стратешка опредељења и дефинишу намере локалне заједнице у циљу одрживог развоја.

Одрживост се још дефинише и као способност одржавања равнотеже одређених процеса или стања. У еколошком смислу, одрживост се може дефинисати као начин на који биолошки састави временом остају разнолики и продуктивни. За људе она је потенцијал за дугорочно одржавање благостања које зависи од благостања природног света и одговорне употребе природних ресурса (Bass, Dalal-Clayton and Pretty, 1995). Уколико узмемо у обзир вредности на којима се заснива одрживи развој, разлике су незнатне – људи се у свакој локалној заједници опредељују за исте или врло сличне вредности, али некад под другачијим називом. Лидерство, легитимност, уважавање различитости, ефикасност и ефективност, укључивање заинтересованих страна, назависност и одговорност су принципи који обухватају готово све вредности које су локалне заједнице истакле (Goodland, 1995).

С једне стране одрживи развој је једини пут којим се треба ићи, али остаје питање ко је вољан да се одрекне аутомобила и других средстава која производе највећа загађења? Међутим, уколико се овако настави, морају се узети у обзир и последице које ће се пре свега одразити на људско здравље, чиме се намеће питање да ли је одрживи развој уопште могућ у капитализму?

У сваком случају, треба да се крене у смеру одрживог развоја и да се та идеја не напусти уколико се примети да није у потпуности изводљива. Такође је потребно истаћи како људи често мешају одрживи развој са обновљивошћу, што није тачно, јер не доприноси сваки обновљиви извор енергије одрживости.

Дакле, осим те еколошке компоненте, да би била одржива, свака технологија мора да поседује и економску и социјалну компоненту, са посебним акцентом на социјалној компоненти, која је врло значајна са аспекта социологије и пре свега подразумева више стопе запослености, равноправност, социјалну правду и слично.

Најважнија ставка одрживог развоја, тврди Хедигер, јесте утврђивање циљева. Њих треба дефинисати за све области које перципирамо као проблематичне, али и за сва она подручја у којима се жели побољшати постојеће стање (Hediger, 2000). Улагање у инфраструктуру (што подстиче привредни развој), побољшање партнерских односа на свим пољима и нивоима, адекватна здравствена заштита, очување и унапређење животне средине, циљеви су којима теже локалне заједнице. Међутим, због разлика у економском и друштвеном развоју долази до дефинисања и специфичних циљева. Развој културе и уметности, доступност услуга које град пружа путем интернета и напредних рачунарских технологија могу да буду неки су од специфичних циљева.

Са аспекта социолошког проучавања ових проблема, неопходно је урадити детаљно истраживање за све важне теме, затим их критички преиспитати и анализирати постављене циљеве на једном вишем нивоу, као што су национални циљеви. Поменуто је да се циљеви разликују, међутим, могуће је навести и оне око којих би се сложио највећи број локалних заједница, а они подразумевају: смањење количине отпада и подизања степена рециклаже, изградњу депонија усклађених са европским и светским стандардима и затварање дивљих депонија, развој комуналне инфраструктуре, смањење емисије гасова, развој саобраћајне инфраструктуре, смањење сиве економије, побољшање социјалне и здравствене заштите итд. (Кнежевић и др., 2009). По многим ауторима околина је постала главна препрека људском прогресу и често се сматра да је смањење сиромаштва примаран циљ одрживог развоја, иако је сиромаштва све више у свету упркос глобалном и националном привредном расту.

Одрживи развој би такође требало да интегрише социјалну, еколошку и економску одрживост. Прећутни циљ економског развоја јесте да се смањи јаз капитала између богатих и сиромашних, јер данас у свету већина људи су или сиромашни и/или живе на самој маргини друштва, а предвиђа се да ће будуће генерације вероватно бити још сиромашније од данашњих. Одрживост укључује елементе који не штете будућности (међугенерациске разлике) и неким је управо та компонента најважнија, јер представља осигурање садашњег економског потенцијала за будуће генерације (Goodland, 1995). Заштита људског живота је најважнији разлог еколошке одрживости, а заштита животне средине представља предуслов дугорочног и одрживог развоја, стога је за будућност веома битно поштовање тих начела.

Ради унапређења одрживости локалних заједница, потребно је обезбедити јасно политичко опредељење, доносиоци одлука треба да подстичу позитивно учешће заједнице, а такође је потребно и увежбати тзв. „заједничко размишљање”. Да би одржив развој могао да заживи нужно је кренути од актера на локалном нивоу, што подразумева да је потребно промовисати главне изво-

ре релевантних података и обезбедити доступност свим интересним странама, али и ојачати капацитете на локалном нивоу који су неопходни за сарадњу представника власти са пословним сектором, невладиним организацијама и другим интересним странама (Stivens, 2011). Одржива заједница наставља свој развој из генерације у генерацију, пружајући друштвену основу која обезбеђује здраво животно окружење за све припаднике, поштује културолошки диверзитет, са једнаким правом за све чланове заједнице, а узима у обзир и будуће заједнице. Дакле, у одрживој локалној заједници сви учествују у активностима заједнице уз максимално поштовање тимског рада и уз сарадњу и консензус на свим нивоима управљања. У историји је постојала блиска корелација између економског раста и деградације околине, јер како су заједнице расле тако је околина пропадала (Shogar, 2011). Поступање са околином као екстерналношћу може генерисати краткорочан профит, али на уштрб одрживости. Зато се раст који црпи екосистеме некада назива и некономском растом, јер води паду квалитета живота. Земља има коначан капацитет за осигурање ресурса и отпада и људска потражња је већ прекорачила тај капацитет, односно тренутни животно стилови у свету почивају на исцрпљивању природног капитала и као такви су неодрживи. Индикатори показују да су обновљиви ресурси као што су вода, шуме, земљиште и рибљи фонд изложени притиску услед човекових тренутних активности па стога њихова продуктивност опада. Ови ресурси су основа живота на Земљи пошто њихова експлоатација представља примарни начин задовољавања основних животних потреба за већи део светске популације (Тадић, 2006: 37).

У овом контексту битно је поменути и *Националну стратегију одрживог развоја*, која је „кровна стратегија” којом су обједињене све секторске политике ради успостављања равнотеже између економског развоја, социјалне правде, очувања животне средине и рационалног коришћења природних ресурса. Постоје многе асоцијације, удружења, организације, институције итд. које дају подршку овим програмима и активно у њима учествују. Они се уједињују са општим циљевима (који су већ поменути), након дефинисања потребно их је рангирати по приоритету, а затим је за њих неопходно добити и политичку подршку, односно они морају бити верификовани адекватном одлуком локалне скупштине.

Да би се приступило процавању одрживости локалних заједница потребно је приступити органски, холистички и еколошки, како би се проблеми сместили у што шири контекст и како би били препознати и проучавани на што адекватнији начин. Такође, битно је напоменути да се одрживи развој догађа и кроз пројекте и улагања, а да би се омогућило покретање и одржање овог развојног циклуса - локалне заједнице би требало да осмисле властити развој, утврде стратегију и циљеве, а при том, локални приоритети би требало да су усклађени са утврђеном политиком и стратешким смерницама. Поред тога, од великог значаја је и развијање свести и понашања у духу одрживог развоја и заштите животне средине.

Оно што је битно код одрживости јесте и фактор времена, што имплицира на то да се одрживост мора посматрати као процес (Пушић, 2001). Уколико

развој разумемо као еволуцију, тачније прелазак од простих ка све сложенијим облицима, онда и у случају одрживости имамо развој који му предстоји. Пошто је немогуће обухватити сва значења овог појма, проблему одрживости се мора приступити постепено и аналитички.

Правац ка коме се најчешће усмерава прича о одрживом развоју рачва се у два смера: у оном који говори о расту и глобалним карактеристикама цивилизације и у оном који говори о интегрисаном концепту конзервације и заштите средине (Пушић, 2001: 21).

Остваривање одрживог развоја зависи од многих фактора, као што су доношење нових облика мултинационалних сарадњи, побољшање технологије и иновација у оквиру њих, проширење инвестиција, проширење глобалне трговине и др. Познато је да раст не резултира обавезно и развојем, стога нема економског раста који је остварив, а да није на уштрб животне средине. Могуће је разликовати неколико дефиниција одрживости и указати на њихову различну разноликост.

- Одрживост значи коришћење метода, система и материјала који неће исцрпити ресурсе или оштетити природне циклусе.
- Одрживост означава оне концепте и приступе у развоју који обраћају пажњу на природна својства, места, изворе воде и енергије као интегралних аспеката развоја.
- Одрживост укључује прородне системе у људске обрасце и инсистира на континуитету, јединству и организовању места.
- Одрживост интегрише природне системе са обрасцима деловања човека на континуитету и посебностима у обликовању људских станишта.
- Одрживост мора бити начин живота где сви људи вољно уважавају одрживе политике. Одрживост као политика мора бити отворена на оба нивоа: друштвеном и оном који се односи на окружење, а мора бити потврђена на економском и политичком плану (Пушић, 2001: 27).

Одрживост се појављује на глобалном и локалном нивоу, иако глобални проблеми захтевају локално деловање. Битно је нагласити да је појединац, а не безлична маса тај који у свему овоме учествује. Одрживи развој не може опстати без развијеног економског система, а са друге стране постављамо питање да ли је тај циљ прихватљив на уштрб индивидуалне слободе, социјалне правде, а пре свега на уштрб окружења и природне средине. Такође, јављају се проблеми и попут неравномерног пораста светске популације, а тиме су посебно погођене сиромашне и неразвијене земље које су политички и социјално нестабилне, недовољно развијене, без адекватне радне снаге, као и могућности за усавршавањем на том пољу. Циљ јесте да се будућим генерацијама остави могућност да задовоље своје потребе, међутим то бива све теже, јер је и данашње генерације дочекала исцрпљена природа, уништене шуме, што битно нарушава склад одрживог развоја. Људи углавном прихватају идеју одрживог развоја као водећу идеју која помаже да свој стандард живљења темеље на омогућеном капацитету природе, при чему се тежи постизању друштвене правде и одрживости привреде и окружења (Zeman i Zeman, 2010).

Одрживи развој је и политички концепт који зависи од државних процеса и институција, и самим тим врло је тешко спровести га у пракси. Пут ка одрживом развоју захтева висок ниво политичке опредељености, сарадњу министарства, сагледавање дугорочности и отварање процеса за све заинтересоване стране. Често се сматра да је одрживи развој заснован на екологији, међутим, он је пре заснован на привреди, јер су у основи одрживости финансијска средства која се распоређују и користе. Анализирајући одрживи развој, свакако је битно да напоменемо и значење неодрживог развоја, којег је много лакше дефинисати – на пример, он представља повећање сиромаштва, уништавање природних ресурса, загађивање са ефектима по здравље и слично. О неодрживом развоју се говори и када се секу шуме без планског обнављања, када се експлоатише минерална вода, лековито биље, камен, рудно богатство и друго, без одговорности за будућност, јер одрживи развој захтева одговорно понашање према животној средини као предуслову за економски и друштвени развој.

У теорији се прави разлика између јаке, слабе и условне одрживости. Слаба се дефинише као економска вредност која је основана у оквиру неокласичне либералне теорије и подразумева да различите врсте капитала могу бити замењене једне другима, а да укупан капитал остане очуван. Супротна идеја јесте јака одрживост, која подразумева да различите врсте капитала треба да буду очуване независно једне од других, односно указује се на то да је супституција капитала неизводљива. Условна одрживост полази од тврдње да се различите врсте капитала могу само условно и делимично замењиват (Shogar, 2011).

Социјални капитал и партиципација грађана као кључ одрживог развоја

Социјални капитал додаје нову димензију у дијалозима о (одрживом) развоју и последњих неколико година привлачи све већу пажњу економиста, социолога, социјалних радника и различитих практичара и теоретичара из многих других друштвених наука (нпр. Bourdieu, 1986; Coleman, 1988) Он представља релативно модеран концепт, а њиме се често изражава способност заједнице или групе да колективно делује ради остварења заједничких циљева. Он се тиче капитала стеченог кроз социјалне односе (зато се може повећати кроз људске активности) и најбоље га можемо разумети преко истраживања механизма и процеса помоћу којих се ресурси у социјалним мрежама схватају као инвестиције (Calhoun, 2003, види и Шкорић, 2015). Управо из тог разлога, често се сматра да у бази одрживог развоја стоји развијен социјални капитал.

У овом контексту битно је поменути и ауторе попут Колмана, Бурдијеа и/или Патнама који су се бавили социјалним капиталом из различитих углова посматрања, међутим из свих тих различитих углова произилази заједничка идеја према којој друштвене везе и друштвене мреже имају одређену вредност која може да утиче на продуктивност појединаца и група (Calhoun, 2003).

Укратко, за Колмана, социјални капитал је колективни ресурс који је искористив од стране актера, а такође је оријентисан на одређени циљ и у овом контексту се посматра као механизам *повезивања* и *интеграције* унутар друштвене структуре (Coleman, 1988).

С обзиром на то да је оријентисан на одређени циљ и да представља средство интеграције – можемо читаву причу о одрживом развоју да сагледамо кроз призму социјалног капитала у смислу да сваки одрживи развој укључује различита деловања и акције оријентисане на циљ.

Као и Колман, и Патнам важи за једног од главних промотера концепта социјалног капитала и према његовом мишљењу, он се односи на карактеристике друштвених организација, као што су мреже, норме и поверења које олакшавају деловање и сарадњу када су у питању интерперсоналне кооперације (Putnam, 2000). Он такође сматра да социјални капитал побољшава организацију друштва преко реализације (подржавања или олакшавања) координираних ангажмана. Као такав, може да буде алат за друштвено, политичко и економско здравље што свакако представља једну од важних полуга одрживог развоја.

Оно што је битно нагласити када је Бурдије и његова концептуализација социјалног капитала у питању, јесте да, поред тога што сматра да се састоји од друштвених мрежа и веза, Бурдије сматра да је социјални капитал својство индивидуе и да је нераскидиво повезан за другим облицима капитала (Bourdieu, 1986).

Како смо елаборирали главне концептуализације социјалног капитала, битно је напоменути да је он у пракси често повезан са основним циљевима и средствима (јавних) политика као што су средство за постизање социјалне кохезије и повећано учешће јавности у политичким процесима итд. (Castle, 2002). Поред тога, Светска Банка (World Bank, 1999) указује на то да је социјални капитал од ”кључног значаја за смањење сиромаштва и одрживог људског и економског развоја”.

Пошто је, као што смо раније напоменули, одрживи развој процес који се одиграва у одређеном социјалном контексту, социокултурна одрживост је концепт који захтева одржавање социјалног и културног система, укључујући и смањење конфликта. Социјални капитал у контексту одрживог развоја може да се односи на друштвену способност да се бави друштвеним, економским и еколошким проблемима и да пре свега буде активан у развоју читавог система. Он је вишефункционалан јер обухвата битне факторе економске производње, пружа основу за колективну акцију у друштву, а такође је и каузални фактор у производњи јер бива размењен како би генерисао профит. Он такође може да учествује у функцији социјалног благостања и еколошком побољшању квалитета живљења (Hediger, 2000: 484). Циљ макроекономске стабилности јесте пуна запосленост, стабилан ниво цена и други економски циљеви који доприносе социјалном благостању, а у овом контексту социјални капитал може да буде регулатор у усклађивању и координирању одређених колективних акција. Нарајен и Причет (Narayan and Pritchett, 2000) такође илуструју везу између социјалног капитала и одрживог развоја користећи резултате из анкете дома-

ћинстава где су села са вишом стопом социјалног капитала у већој шанси да усвоје модерне пољопривредне праксе и/или се удружују у различите зелене покрете за заштиту животне средине.

Интринзично повезано са социјалним капиталом, а директно утиче на одржив развој и представља један од основних предуслова за његово успостављање јесте и учешће или партиципација људи у јавном животу заједнице. Партиципација грађана у јавном животу ствара нове облике друштвеног односа и успоставља један нови систем владавине, утемељен на сарадњи између грађана и власти, а долази уместо аутономних владавина, тоталитаризма итд. (Boyte, 1995). Нагласак је стављен на ангажовање сваког појединца у доношењу одлука које се најдиректније тичу њега и непосредне средине у којој живи, јер само заједничким деловањем постоји могућност очувања (природних) ресурса за предстојеће генерације. Очување ресурса за наредне генерације свакако да представља изазов и није лак задатак, а ти изазови захтевају нове мултидисциплинарне приступе у доношењу одлука и деловању, као и кооперацију између грађана зарад постизања одређених циљева.

Партиципација представља кључну улогу у оснаживању заједнице и подстицању одрживог развоја, а њен први и најочигледнији принцип јесте укључивање много људи у рад, проблемска питања и јавне расправе. Можемо да тврдимо да је учешће или партиципација широко усвојено као неопходна компонента одрживог развоја, међутим не постоји консензус око тога шта она значи и како да се постигне. У принципу, партиципација (или учешће) означава различите ствари за различите људи, а нека од тумачења јесу следећа: учесници само слушају (нпр. примање различитих информација), учесници слушају и дају информације (нпр. путем медијске активности), учесници су укључени у консултације (нпр. радне групе и различити састанци), учесници учествују у анализама (нпр. округли столови и/или комисије), учесници имају удео у постизању консензуса када су у питању главни стратешки елементи (нпр. национални округли столови, парламентарни комитети итд.) и на крају учесници који су укључени у процес доношења одлука када су у питању различите стратегије или њене компоненте (Bass, Dalal-Clayton and Pretty, 1995).

Наиме, Кари (Curry, 1993) сматра да грађанима треба да се омогући да се укључе у јавне расправе, саветодавне одборе, да контактирају са јавним службеницима, пишу петиције, покрећу грађанске иницијативе без икаквог страха од власти и слично. Или другим речима партиципација грађана је од суштинске важности и сматра се катализатором за даљи развој у смислу да подстиче осећај одговорности, ослобађа људе од зависности и чини их свесним постојећих (еколошких) криза што може да утиче на то да учине нешто поводом тога. Врло битно је напоменути да су код партиципације моћ и одговорност децентрализоване на учешће. Самим тим, партиципација смањује конфликтни момент, јер у том случају није само власт одговорна за проблеме или неспоразуме у заједници, већ је удео проблема распоређен и на грађане (Reid, 2000). У одрживом развоју би требало да учествују сви заједно и да на основу колективне акције покушају да спрече даље искоришћавање (неповратних) природних ресурса.

Учешће грађана блиско је повезано са и појмом моћи, односно грађанском моћи. Реч је о стратегији којом се они који немају власт укључују у одређивање начина на који ће информације бити дистрибуиране, које ће се политике и циљеви поставити, како ће новац од пореза бити алоциран итд. Код директне партиципације грађани представљају интегрални део процеса управљања и њихова се активна улога узима за пресудну у доношењу кључних одлука у оквиру града. Шта ће се сматрати кључним у одређеној заједници, у идеалном случају, остављено је члановима да одлуче, односно, није наметнуто од стране оних актера који заузимају позиције власти (Вукелић, 2009).

У овом контексту битно је напоменути да кретање ка одрживости ствара и различите социјалне иновације, као и иновативне технологије у смислу нових организационих ангажмана и нови алата. Као добар пример могу да послуже *grassroots* покрети који користе колективне акције на локалном нивоу да утичу на промене на локалном, регионалном, националном или међународном нивоу. Дакле, акценат је на томе да ове покрете не карактерише одлучивање одозго на доле, него обрнуто (од доле на горе) и самим тим они подстичу чланове на активно учешће и преузимању одговорности и акције за своје заједнице (види и Seyfang and Smith, 2007). Оно што је такође карактеристично за *grassroots* иницијативе јесте да имају тенденцију да раде у оквиру цивилног друштва и да се баве дубљим и практичним формама одрживог развоја.

Људска екологија и одрживи развој

Поред социјалног капитала и партиципације које смо елаборирали у претходном поднаслову, као трећу значајну детерминанту одрживог развоја истаћи ћемо људску екологију која се бави последицама компетиције, просторном дистрибуцијом, утицајем географских фактора и неким другим аспектима људског понашања (Hawley, 1944). Такође, неки сматрају да би она требало да буде присутна у свим пољима друштвене науке, а постоје мишљења да је у питању само пука социолошка истраживачка техника. То значи да је једина тачка консензуса међу многим различитим дефиницијама људске екологије то да се она односи на неку фазу човековог односа са његовим физичким универзумом (Шкорић и Кишјухас, 2011).

Најранији помен људске екологије може се пронаћи у раним 1900-им међу еколозима који су сматрали да еколошки принципи могу да се примене и на људе и на њихов однос према природном окружењу. Људска екологија је мултидисциплинарна у смислу да има корене у биологији, антропологији, геологији, екологији и социологији, а настаје као одговор на еколошку кризу, те се често сматра оквиром за проучавање људских активности и друштвених институција које су у вези са здрављем природне средине. Касније, биолошки еколози и научници становништва често користе сличне концепте као што су екосистем, ниша еколошке средине итд., а касних 1970-их године Бронфенбрнер (Bronfenbrenner, 1979) развија еколошки модел људског развоја који је у стању да разуме узајамне односе између појединаца и средина у којима живе.

У контексту одрживог развоја веома је значајно поменути и Цералда Мартена који користи хуману екологију и сложене теорије система као оквир за испитивање економских система и друштвених институција као и њихов утицај на природно окружење. Наиме, он наглашава људску екологију као средство за решавања питања одрживог развоја и еколошких проблема (Marten, 2001).

Најједноставније речено, људска екологија је дескриптивно изучавање пролагођавања људских популација на услове њиховог физичког окружења. Зато је људска заједница адаптивни механизам, односно средство на основу којег се популација одржава у хабитату, тако да се људска екологија још прецизније може дефинисати као изучавање развоја и облика структуре заједнице који се јавља у различитим контекстима окружења (Appold, 2007). Дакле, људска екологија са тог аспекта је битна за одрживи развој и његове циљеве. Она такође представља и изучавање морфологије колективног живота у његовим статичким и динамичким аспектима, те на тај начин покушава да утврди природу структуре заједнице и типове заједница које се јављају у различитим хабитатима и специфичну секвенцу промене у развоју заједнице.

За концепт одрживости локалних заједница свакако да би било пожељно дефинисати и појам заједнице. Наиме, социологија заједница је област која је била веома интересантна и најважнијим класичним социолозима, јер су схватили да је друштвена трансформација заједнице један од основних проблема са којима се социологија суочава, зато што се директно тиче друштвене организације, друштвене промене, консензуса, поретка итд. а самим тим утиче и на одржив развој. Ипак, једна од најпознатијих дихотомија у социологији, готово када се ради о заједницама, свакако припада Тенису, који је говорио о заједници и друштву.

Главна питања која се тичу социологије заједница тичу се специфичних карактеристика и дефиниције заједнице, основа искуства и интеграције заједнице, њених јединствених функција и задатака, јединица друштвене структуре унутар ње и односа и интеракција између структуралних јединица, економске и друштвене основе друштвене структуре заједнице, односа и специфичности интерне друштвене структуре заједнице и макросоцијалних структура које су јој спољашње, понашања унутар ње, узрока процеса трансформације од *Gemeinschaft*-а ка *Gesellschaft*-у и процеса истрајности и адаптације приликом друштвених промена (Tonnies, 1887).

Покушаји да се побољша друштвени контекст људске егзистенције континуирано се одвија на свим нивоима друштвене организације, од микроконтекста нуклеарне породице до макроконтекста односа између националних држава. Ипак, ниједна јединица друштвене организације није добила више пажње у теоријама и пракси које су се тичале друштвене реформе него заједница, без обзира на то како се дефинише и/или мери.

Све генерације социолога од Диркема бавиле су се друштвеним трансформацијама и значењем заједницама у светлу индустријске промене и урбанизације. Када се ради о емпиријским истраживањима заједница, најпознатија су она од Роберта и Хелен Линд (тзв. Мидлтаун студије) и Лојда Ворнера и

сарадника (тзв. Јенки Сити), која су била под великим утицајем тзв. Чикашке школе, коју је на врхунцу предводио Роберт Парк (Пушић, 2001). Поред тога, један од твораца социолошке људске екологије јесте и Холи који је познат и по свом раду на концептуализацији и теоријским основама људске екологије, а тврдио је да је „људска екологија основна друштвена наука (Hawley, 1944: 405)“.

Упркос широкој лепези тумачења и различитих углова посматрања - истраживачи, научници и практичари широм различитих дисциплина се слажу око тога да људска екологија представља вредан оквир за учење и разумевање међусобне интеракција која се одвија између друштвених система и људи, са једне стране и система природе, са друге стране.

Ка одрживом развоју

О одрживости се све чешће дискутује у доменима различитих наука и дисциплина, а најчешће је то екологија, социологија (окружења) и остале сродне хуманистичке науке и дисциплине. Оно што можемо да закључимо јесте да, као што је већ речено, одрживи развој представља складан однос човека и природе, који је давно нарушен. У циљу очувања природног богатства и за наредне генерације, потребно је променити и усмерити свест грађана, посебно оних који могу да буду кључни актери за чување природне средине. Потребно је пронаћи баланс између материјалних и нематеријалних добара, јер разни покрети апелују на свеобухватан квалитет живота, насупрот једностраном материјалном благостању. Такође, било би добро подржати разне пројекте у развоју инфраструктуре, заштите животне средине, енергетске ефикасности и обновљивих извора енергије.

Кључне претпоставке неопходне за прихватање и примену концепта одрживог развоја друштва, као и за његову успешну реализацију, јесу одговарајуће вођство, широка политичка, социјална и медијска подршка, као и друштвена сагласност о неопходности прихватања тог концепта. При томе, јака политичка воља, посвећеност Владе и подршка јавности представљају најнепосредније факторе успеха. Једна од карактеристика одрживог развоја је и веће укључивање јавности у процесе доношења одлука о проблемима животне средине. За квалитетно укључивање јавности није довољна само декларативна опредељеност власти, већ и посебни подстицаји, пре свега правовремено информисање и едукација, како би јавност објективно могла да утиче на исход за који је заинтересована (Национална стратегија одрживог развоја, 2008: 5).

У овом контексту је битно истаћи да парадигма одрживог развоја подлеже и различитим критикама, у смислу да безуспешно покушава да помири две контрадикторности: заштиту животне средине и економску експанзију. У том смислу, често се занемарују огромне концентрације богатства и моћи у рукама неколицине – а то јесте место где су корени неодрживог развоја (Fernando, 2003). Наравно, у овом смислу изазов није редистрибуција, али промена логи-

ке производње и друштвених односа које производе неједнакост и разлике свакако да је изазов свима нама. Поред тога, поједини аутори (нпр. Мооре, 2000) сматрају да је овај концепт суштински широк и свеобухватан, али упркос свим недостацима ова парадигма представља огроман покушај чији се значај не треба свести на минимум.

Еколошка криза и стање неравнотеже, сукоба између човека и природе се приписује човеку у савремено-технолошком друштву, те је последњих десет година постало јасно да су потребне дубоке структурне промене у економији, друштву, управљању природним ресурсима и политичкој клими (Михајлов, 2004: 21). Овај концепт уско је повезан и са економским развојем, као и са потребом да се пронађу ресурси за дугорочни развој, али без коришћења природног капитала где економски развој иде на уштрб одрживом, стога је потребно њихово помирење или компромис. Одрживи развој подразумева и усклађивање различитих аспеката, супротстављених мотива, различитих мишљења ради коначног циља, тј. одрживог развоја што представља и основну идеју овог рада - промена од дезорганизованог и деструктивног односа према окружењу ка одрживом развоју.

Литература:

1. Appold, S. J. (2007). Human ecology. In: C. D. Bryant and D. L. Peck (eds), *21st Century Sociology, vol. 1: Traditional and Core Areas*,ousand Oaks, Sage Publications, pp. 444-454.
2. Bass, S., B. Dalal-Clayton and J. Pretty (1995). Participation in Strategies for Sustainable Development, *Environmental Planning Issue*, 7: 1-43.
3. Bourdieu, P. (1986). Forms of Capital. In: J. G. Richardson (ed.), *Handbook for Theory and Research for the Sociology of Education*, New York, Greenwood, pp. 241-258.
4. Boyte, H. (1995). Beyond Deliberation: Citizenship as Public Work in *PEGS conference*.
5. Bronfenbrenner, U. (1979). *The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design*, Cambridge, MA, Harvard University Press.
6. Calhoun, C. (2003). Pierre Bourdieu. In: G. Ritzer (ed.), *The Blackwell Companion to Major Contemporary Social Theorists*. Malden, Blackwell Publishing, pp. 274-309.
7. Castle, E. N. (2002). Social Capital: An Interdisciplinary Concept, *Rural Sociology*, 67: 331-349.
8. Coleman, J. (1988). Social Capital in the Creation of Human Capital. *The American Journal of Sociology*, 94 (1), 95-120.
9. Curry, N. (1993). Rural Development in the 1990s: does Prospect Lie in Retrospect? In Greer, J. (ed.), *Rural Development in Ireland: a Challenge for the 1990s* ' pp. 35-48.
10. European Commission (2011). Our Life Insurance, Our Natural Capital, an EU biodiversity strategy to 2020.
11. Fernando, J. L. (2003). The Power of Unsustainable Development: What is to be Done? *The Annals of the American Academy*, 590: 6-31.
12. Florea, A. (2005). A New Global Problem: the Ecological Crisis, *Annals of University of Oradea* 3, 3-17.

13. Goodland, R. (1995). The Concept of Environmental Sustainability, *Annual Review of Ecology and Systematics* 26, 1-24.
14. Hawley, H. (1944). Ecology and Human Ecology, *Social Forces* 22 (4), 398-405.
15. Hediger, V. (2000). *Sustainable Development and Social Welfare*. Zurich, Agricultural Economics, Swiss Federal Institute of Technology Switzerland.
16. Knežević, D., N. Živković, A. Purić i I. Janićijević (2009). Ciljevi održivog razvoja lokalne zajednice. Dostupno na: <http://www.cqm.rs/2009/pdf/36/20.pdf>. Pristupljeno: 4.06.2017.
17. Leigh, P. (2005). The Ecological Crisis, the Human Condition, and Community-Based Restoration as an Instrument for its Cure, *Ethics in Science and Environmental Politics* Esep 3, 3-15.
18. Marten, G. (2001). *Human Ecology: Basic Concepts for Sustainable Development*, London and Sterling, CA: Earthscan Publications.
19. Moore, J. L. (2000). What is Stopping Sustainability? Examining the Barriers to Implementation of Clouds of Change. In R. Woollard & A. Ostry (Eds.) *Fatal consumption: Rethinking sustainable development*. Vancouver, UBC Press, pp. 101-129.
20. Mihajlov, A. (2004). Od lokalnog ka globalnom: kontekst održivog razvoja. U: S. Milutinović (ur.), *Lokalni održivi razvoj*, Beograd, Stalna konferencija gradova i opština, str. 13-33.
21. Nacionalna strategija održivog razvoja (2008). *Nacionalna strategija održivog razvoja*, Beograd, Vlada republike Srbije.
22. Narayan, D., and L. Pritchett (1999). Cents and Sociability: Household Income and Social Capital in Rural Tanzania, *Economic Development and Cultural Change* 47(4), 871-897.
23. Nasi, R., S. Wunder and J. J. Campos (2002). *Forest Ecosystem Services: Can They Pay Our Way out of Deforestation?* Dostupno na: http://www.unep.org/DEC/docs/Forest_Ecosystem_Service-Executive_Version.pdf Pristupljeno: 3.02.2017.
24. Putnam, R. D. (2000). *Bowling Alone*, New York, Simon and Schuster Paperbacks.
25. Pušić, Lj. (2001). *Održivi grad. Ka jednoj sociologiji okruženja*, Beograd, Nezavisna izdanja.
26. Reid, J. N. (2000). *Community Participation: How People Power Brings Sustainable Benefits to Communities*, Washington DC, USDA Rural Development.
27. Roszak, T. (1992). *The Voice of the Earth: An Exploration of Ecopsychology*, NY, Simon and Schuster.
28. Seyfang, G., and A. Smith (2007). Grassroots Innovations for Sustainable Development: Towards a New Research, *Policy Agenda* 16 (4), 584-603.
29. Shogar, I. (2011). Reconstruction of the Worldview as Strategy for Environmental Survival and Sustainability. In: H. Gökçekus, U. Türker, and J. W. LaMoreaux (eds), *Survival and Sustainability: Environmental Concerns in the 21st Century*, Tuscaloosa, Springer. pp. 751-758.
30. Stivens, K. (2011). Putokaz ka održivom razvoju: održivost kao novi kvalitet društvenog i ekonomskog razvoja. U: D. Radojević (ur.), *Putokaz ka održivom razvoju*. Beograd, Ministarstvo za nauku i tehnološki razvoj, str. 12-21.
31. Škorić, J. (2015). Burdijeova analiza polja i kapitala iz perspektive sociologije svakodnevnog života, *Kultura polisa* 12 (27), 333-352.
32. Škorić, M. i A. Kišjuhas (2011). Ljudska ekologija Ejmosa Holija kao intelektualno nasleđe čikaške sociološke škole. U: Sokolovska V, i D. Marinković (ur), *regioni i regionalizacija*, Novi Sad, Mediterran Publishing, str. 59-87.

33. Tadić, M. (2006). Održivost lokalnih zajednica – indikatori i preporuke za aktivnosti. U: (ur.) M. Tadić, *Praktikum o održivom razvoju lokalnih zajednica*. Beograd, Ekološko društvo Edemit, str. 35-56.
34. Tonnies, F. (1887). *Community and Society (Gemeinschaft und Gesellschaft)*, New York, Harper & Row.
35. United Nations (1987). *Our Common Future - Brundtland Report*, Oxford University Press.
36. World Scientists' Warning to Humanity (1992). The Warning. Dostupno na: <http://deoxy.org/sciwarn.htm>. Pristupljeno: 4.02.2017.
37. Vukelić, J. (2009). Neposredno učešće građana u donošenju odluka na lokalnom nivou vlasti u Srbiji, *Sociološki pregled*, 51 (3), 292 – 312.
38. Zeman, Z. i M. G. Zeman (2010). *Uvod u sociologiju (održivih) zajednica*, Zagreb, centar za istraživanje integralne održivosti i održivog razvoja.
39. Zhang, Y. (2013). Capitalism and Ecological Crisis, *Journal of Sustainable Society* 2 (3), 69-73.

ECOLOGICAL CRISIS AND THE MAIN DETERMINANTS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Summary: In the introductory part of the paper we elaborate on the challenges that have arisen as a result of scientific progress and the creation of new technologies as the immediate consequence is the current ecological crisis. In addition, it will be shown how capitalism brings new weighing between material value and humanism – which could imply the hypothesis under the influence of capital(ism) natural ecological balance is more and more damaged. In the domain of scientific progress, attention will be paid to the ecopsychology, as the ecological movement and a new discipline that have pretensions to awaken a sense of reciprocity between environment and man.

All this implies the need for long-term maintenance of the natural (and social) welfare, ie. for sustainable development and it will be contextualized in the central part of the paper. In addition, the work tends to analyze and critically examine social capital, human ecology and citizen participation as a major determinant of sustainable development, and without strengthening these determinants sustainable development is not possible. The last and the final chapter addresses the needs of deep structural changes of the society and the way it works, all in order to respond to the ecological crisis and achieve sustainable development in practice.

Key words: Ecological crisis, sustainable development, social capital, human ecology and participation